

М. Р. Ткачівська,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛАЙЛИВІ СЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗПУСНОЇ ЖІНКИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД НА НІМЕЦЬКУ МОВУ

Статтю присвячено проблемі перекладу лайливої лексики на позначення розпусної жінки. Розглядаються синонімічні ряди досліджуваної проблематики та аналізується їх відповідність в українській та німецькій мовах. Стаття ілюструється прикладами із творів постмодерної літератури.

Ключові слова: нецензурні слова, синонімічний ряд, лайлива та обценна лексика, переклад, відтворення.

Стаття «Бранные слова на обозначение женщины легкого поведения и их перевод на немецкий язык» посвящена проблеме пейоративной лексики. Рассматриваются синонимические ряды на обозначение женщины легкого поведения, и проводится анализ их соответствия в двух языках. Статья иллюстрирована примерами из литературы постмодерна.

Ключевые слова: нецензурные слова, синонимический ряд, бранная и обценная лексика, перевод, воспроизведение.

Maria Tkachivska. «Abusive vocabulary denominating rakish women and its translation into German». The article deals with the problem of the abusive vocabulary denominating rakish women and with its translation from Ukrainian into German. It studies the synonymic rows within the framework of the researched problems and analyses their correspondence in both languages. The article is provided with the examples from the postmodern literature.

Key words: obscene words, synonymic row, abusive and libelous vocabulary, translation, reproduction.

Мова є дзеркалом внутрішнього світу людини. Одні мовці демонструють його проекцію відразу, інші ж публічно афішують тільки те, що можуть собі дозволити. Та нерідко навіть і в останніх мова змінюється від несподіваного пориву емоцій та експресії. Чи не проглядається у цьому парадокс, що іноді доведена до лиску літературна мова слугує швидше як матеріал для «експонування», ніж як мова повсякденного користування? Чи варто змінювати цей літературний еталон, який закріпився у кожній мові як взірцевий? Яке ж місце займають на сьогоднішній день на сторінках постмодерних творів позалітературні мовні елементи? Як і в читачів так і в письменників до них далеко неоднозначне ставлення.

Останнім часом вже нікого не здивуєш сторінками сучасної літератури, переповненими обценною лексикою та лайливими словами. О. Забужко, С. Жадан, Л. Подерев'янський, Ю. Андрухович, І. Карпа, В. Іздрик та багато інших розкріпають своїх героїв за допомогою відкритої експресії та досі табуйованих для літератури слів. Як зазначає Лесь Подерев'янський, «... лайка – страшна зброя. Нею треба вміти володіти. Не має значення, хто тримає зброю – жінка чи чоловік, Нікіта чи Клінт Іствуд, головне, щоб вони вміли це робити» [8]. Порівняння лайки зі зброєю знаходимо і в В. Мокієнка та Т. Нікітіної¹. Такі уподібнення засвідчують потребу і значення вербальної агресії, що є частиною мовленнєвого акту як у повсякденні, так і в постмодерній літературі. Якщо у громадських місцях табуйованою лексикою послуговуються далеко не «кожні вуста», то винесена на широкий загал література демонструє за допомогою табуйованих лексем психологічний стан героя, його емоційність, рівень спілкування і, зрештою, нерідко його правдиве обличчя. Якщо уникати в літературі таких слів, «... результатом буде лише «кастрована» література, яка описуватиме утопію, а не реальність і, якщо такою утопічністю страждатиме вся література, цензурована в примусовому порядку або з власних переконань авторів, то до неї просто пропаде читачий інтерес. З іншого боку, якщо більшість письменників старанно уникають табуйованої лексики, то це лише підсилить нездоровий інтерес до неї у певного кола читачів, тобто сприятиме популяризації тих нечисленних творів, де заборона порушуватиметься» [16]. Тому «українська література зараз повинна пройти той шлях, який пройшли кілька десятиліть тому перші британські зразки художньої прози з використанням обценізмів» [10, с. 156].

Дослідженню «табуйованої» лексики присвятили свої праці такі українські та зарубіжні дослідники як В. Мокієнко, Т. Нікітіна, В. Хімік, Б. Успенський, В. Биков, В. Жельвіс, Л. Ставицька, О. Гаврилів, О. Голод, Л. Білоконенко, А. Даниленко, Л. Клепуц, О. Кульчицька, Л. Ростомова, А. Скорофатова, Л. Широкоградюк, В. Демецька, О. Федорченко та багато інших.

Метою нашої статті є дослідження лайливих слів на позначення розпусної жінки та їх переклад. До основних завдань належить окреслення синонімічного ряду лайливих слів із семою «розпусна жінка» та аналіз їх відтворення німецькою мовою.

«Як відомо, система загальнонародної мови охоплює як літературну мову, так і позалітературні мовні елементи – просторіччя, діалекти, жаргони, які різною мірою взаємодіють із літературною мовою [...]. До позалітературних мовних елементів належить і так звана обценна лексика (від лат. *obscene* – непристойний, розпусний, аморальний) – один із сегментів лайливої лексики, до складу якого входять грубі слова» [18, с.249]. Як зазначає О.Гаврилів, «лайливі слова (більш чи менш вульгарні) присутні в кожній мові і поряд із діалектами, сленгом, жаргоном – ознака кожної розвиненої мови» [2, с. 25].

Поняття лайлива та обценна лексика нерідко підмінюють одне одним, не зважаючи на існуючу різницю між ними: «лайка включає в себе й такі лексеми, на які суспільна мораль не наклала табу щодо їх уживання

¹ Лихослів'я – це «словесна зброя, як ми знаємо, здатна поразити ціль далеко ефективніше від інших засобів масового поразення» [14, с. 10].

[18, с. 25]. Поруч з тим, «обсценізм – це окремий пласт особливо грубих слів, які одночасно є і ненормативними, і нецензурними, і вульгарними, і лайливими, тому суспільство накладає заборону на їх використання в системі літературної мови» [18, с. 250]. Як стверджує В.Мокієнко, «квота табуізованості обсценної лексики і фразеології більш висока, ніж у лайливої лексики та фразеології, хоча основне, що їх робить нерозривно зв'язаними, – емоційно-експресивна реакція на несподівані і неприємні події, слова, дії і т.п.» [12, с. 14].

Переклад лайливої та обсценної лексики є одним із непростих завдань для перекладача. Здавалося б, чому така «неделікатна» лексика потребує при перекладі особливої делікатності. «Перекладати ненормативну лексику буквально чи ні – справа естетичного смаку та вподобань саме перекладача» [3, с. 242]. Це стосується не тільки перекладу художньої літератури, але й публіцистики, текстів ЗМІ, телевізійних передач, фільмів тощо. Так, В.Демецька та О.Федорченко при аналізі перекладу кінотекстів наводять приклад «скандально відомого перекладача» як «культуової фігури сучасності» Д. Пучкова (псевдонім Гоблін) і його фразу «Не варто перекладачеві вдавати із себе цензора» [3, с. 242]. Якщо у фільмі, який транслюється на широкий загал, ще «якось навіть і можна» припустити думку «варто-чи-не-варто», то в художній літературі, на нашу думку, перебирати на себе роль правосудді аж ніяк не належить до перекладацьких пріоритетів.

Одним із важливих аспектів при перекладі є відтворення експресії. «Співвідношення експресії іншомовної та української/російської лексики є сьогодні достатньо складним питанням з огляду на проблеми перекладу сучасної іншомовної художньої літератури, кіно та ін. Найчастіше, не відчуваючи подібну розбіжність ступенів експресії, перекладачі дещо пом'якшують ненормативну лексику при перекладі» [3, с. 242]. Це залежить не тільки від волі перекладача, але й, у першу чергу, від ментальності нації та її інвективної культури. Важко уявити собі німця, який міг би лаятися російською чи арабською лайкою. Це найчастіше пов'язано із національними особливостями нецензурної лексики².

Для позначення жінки легкої поведінки (повії), українська мова налічує чимало лексичних одиниць, зафіксованих у лексико-графічних джерелах: розп'юсниця, розп'ютниця, безп'ютниця, повійниця, гріховодниця, куртизанка тощо. Поруч з тим існує ряд іменників, які сприймаються як цілеспрямована образа і кодифікуються як лайливі слова: мандрьоба, паплюга, хльорка, потіпаха, шлюха, шльондра та ін.

Лексичні одиниці на позначення розпусної жінки складають чималі синонімічні ряди у багатьох мовах. Наприклад, англійська (*prostitute; streetwalker; slattern, strumpet; tart; wench; female prostitute, game, harlot, night-walker, whore*), російська (*проститутка, публичная женщина, гулящая, уличная [девка], шлюха*), іспанська (*prostituta, ramera; guaricha*), італійська (*prostituta; puttana; donna di vita; battona*).

Для дослідження лексичних одиниць на позначення розпусної жінки, ми вибрали десять найбільш вживаних іменників та їх переклад: 1) *курва* – die Hure, die Schlampe, die Dirne, die Sau (Наприклад, укр.: «Стара курва в муках конає» – нім.: «Die alte Sau mußte elendlich verrecken» (Ю.Андрухович, «Московіада»); 2) *лахудра* – die Schlampe (наприклад, ляхудра з газети – die Zeitungsschlampe (Ю.Андрухович, «Перверзія»; ляхундри з райцентру – Schlampen aus der Kreisstadt (Ю.Андрухович, «Дванадцять обручів»); 3) *повія* – die Nutte, die Hure; 4) *профуря* – die Slampe; 5) *прошмандівка* – die Schlampe; 6) *сука* – die Schickse; 7) *сука* – die Hure; сучки – Schlampen; 8) *хвойда* – die Hure, die Schlampe; 9) *шлюха* – die Schlampe; 10) *шльондра* – die Nutte, die Hure, die Schickse; шльондри – Huri.

Не зважаючи на широкий синонімічний ряд лайливих слів на позначення розпусної жінки в українській мові, низка українських лексикографічних джерел уникає прилучення їх до основного словникового корпусу. Наприклад, Універсальний словник української лексики (2009) посилається тільки на нейтральну лексему *повія* із єдиним синонімом *проститутка* [20, с. 377]. Такі лексеми як *курва, сука, шльондра, шлюха, ляхудра, хвойда* цілком відсутні. Практичний словник синонімів української мови М. Зубкова (2008) не подає жодного позначення розпусної жінки, в тому числі лексеми *повія*.

Найбільш повним є досліджуваний нами лексичний матеріал, що входить до Великого тлумачного словника сучасної української мови (2005). У словникових статтях лексема *повія* трактується як жінка, яка займається проституцією, проститутка [1, с. 999]. Семантично і стилістично близькими до неї є *проститутка* – 1) жінка, яка заміщає проституцією, проститутка; 2) перен., розм. продажна, безпринципна, безчесна людина [1, с. 1170] та *курва* – розм. гуляща жінка, повія [1, с. 598]. Широко представлена у словнику низка лайливих слів, які відповідно до свого семантичного наповнення можуть бути взаємозамінними: *шльондра* – 1) неохайна жінка; 2) лайл. повія, шлюха [1, с. 1625], *шлюха* – жінка легкої поведінки, гуляща жінка, розп'ютниця, повія. [1, с. 1625], *лярва* – зневажл. гуляща жінка, шльондра, курва, [1, с. 632], *лахудра* – жарг. жінка легкої поведінки, шльондра [1, с. 608]. Відповідно до семантичного нюансування, немає чітко вираженої семи «розпусна жінка» у лексемі хвойда: *хвойда* – зневажл. неохайна, нечепурна людина, нечепура, уживається як лайливе слово [1, с. 1558].

² «Найбільше лаються [...] араби, росіяни, греки, італійці, іспанці і баварці. Однак в цілому американські і європейські лайки для мaledиктолога є убогими, стереотипними і нудними. В США здебільшого чути «fuck» і «shit», в Німеччині – «Scheiße». Але щоб почути справді оригінальні прокльони, треба – на думку Амана – податися до Африки, Азії, Австралії або Океанії. В Таїланді, наприклад, можна почути: «говорити з тобою – як бегемотові грати на скрипці». В Західній Африці виражають антипатію словами: «смердиш, як в білого з-під пахви» або «твое обличчя зморщене як дупа в слона». В Саудівській Аравії: «твоя мати вигодувана верблюжою сечею» [...]. В Єгипті: «ти сучий сину» [...] або «ти дочка 50 псів». В Карої погрозами можна навіть заробити на хліб. Жінок, що мають добрий голос і особливо барвисту лексику, деколи наймають люди, що хочуть переказати іншим, що вони про них думають. [...]Все ж найбільш вигадливими є єврейські прокльони, запозичені з багатьох різних культур. Наприклад: «щоб ти втратив всі зуби, окрім одного, для того, щоб він тебе болів» або «щоб ти одержав у спадок три кораблі, наповнені золотом – і щоб всього цього багатства не вистачило для плати твоїм лікарям» [21].

Загальний корпус найбільш уживаних німецьких відповідників із семою «розпусна жінка» у досліджуваній нами німецькомовних перекладах творів Ю. Андруховича складають наступні лексичні одиниці: *Hure*, *Schlampe*, *Dirne*, *Sau*, *Nutte*, *Schickse* (6 позначень), які відповідають українським *курва*, *лахудра*, *повія*, *прошмандівка*, *профура*, *сикса*, *сука*, *хвойда*, *шлюха*, *шльондра* (10 позначень). З них лексеми *die Schlampe* відповідають сім позначень: *шлюха*, *хвойда*, *сука*, *прошмандівка*, *профура*, *лахудра*, *курва*, а лексеми *die Hure* – *курва*, *повія*, *сука*, *хвойда*, *шльондра* (5 позначень).

У «Словнику лайливих слів» (2005) О.Гаврилів знаходимо наступні українські відповідники: *die Schlampe* – 1) нехлюя; 2) шлюха [2, с. 85]; *die Schickse* – сикса, шикса (універсальне: дівчина, жінка) [2, с. 84]; *die Hure* – курва [2, с. 60]; *die Dirne* – лярва [2, с. 47]; *die Nutte* – шльондра [2, с. 76]; *die Sau* – льоха [2, с. 82]. Словник «Українська мова без табу» такі лексеми як «сикса» та «шикса» не фіксує. Лексема «прошмандівка» зафіксована у словнику як «прошмандовка». Лексема «лярва» фіксує два значення: 1) розпусна жінка, повія; презирл., лайл. 2) (жарг.) жінка, дівчина; *шлюха* – жінка легкої поведінки, розпусниця, рідко – повія, презирл., лайл. [17, с. 412]; *шльондра* – те ж саме, що *шлюха* (презирл., лайл.). [17, с. 412]; *курва* – 1. Повія, 2. Жінка легкої поведінки, розпусниця (зневажл., лайл.) [17, с. 220]; *сука* – жінка легкої поведінки, повія; *хвойда* – жінка легкої поведінки; повія [17, с. 383], зневажл. лал.; *профура* – легкодоступна жінка, низькопробна повія [17, с. 317], (жарг. презирливо); *прошмандовка* – 1) повія, яка опустилася, втратила колишню привабливість, красу; 2) жінка легкої поведінки (презирливо, лайливо) [17, с. 318]; *повія* – 1) жінка, яка займається проституцією, проститутка; 2) жінка легкої поведінки, розпусниця; 3) лайл. мерзотна, ненадійна, продажна людина. Серед поданих лексем такі як *лярва*, *шлюха*, *шльондра*, *курва*, *хвойда*, *повія* є носіями семи «розпусна жінка», «розпутниця», а такі лексеми як *профура*, *прошмандовка* містять сему «низькопробна повія», «повія, яка опустилася».

Досліджуючи семантичну структуру лайливих лексичних одиниць на позначення розпусної жінки та їх переклад, приходимо до висновку, що більшість лексем можуть бути взаємозамінними, оскільки вони є носіями спільних сем, що полегшує роботу перекладача. У деяких випадках проглядається не тільки перекладацька завбачливість, але й володіння нюансами мови. Наприклад, лексема *хвойда* («неохайна жінка», нехлюя, задрипанка) відповідає німецькій лексемі *Schlampe* (неохайна жінка) і має дещо інше семантичне нюансування ніж лексема *Hure* (*повія*). Поруч з тим, лексема *курва* сягає етимологічними глибинами лексеми *Hure*. Порівняймо:

«*курва* – «розпусниця», скурвай – «син розпусної жінки», утворене від кугь «півень» з початковим значенням «курка», пізніше «розпусниця», спроба вважати псл. **kurva* результатом скорочення псл. **kurgorъtva* «куріпка», як і виведення від [...] двн. *huoga* (> нвн. *Hure*) «розпусниця» [5, с. 151–152].

Дослідження підтверджує, що розглянуті нами лексеми належать до одного синонімічного ряду. Це уможливило їх перманентну можливість взаємозаміни для оживлення тексту й уникання повторів. При цьому не завжди може братися до уваги інтенсивність ознаки (*хвойда* – *Hure*) та стилістичне забарвлення. Наприклад, лексема *прошмандовка*, *профура* та *шлюха* позначені у словнику як «презирливі», що посилює інтенсивність негативної ознаки характеристики жінки, хоча вони у перекладі відтворені, як і інші лексеми цього ж синонімічного ряду (*хвойда*, *сука*, *курва*) лексеми *die Schlampe*. Результати дослідження фіксують відповідність обох синонімічних рядів лайливих слів як у німецькій так і в українській мові при кількісно ширшому ряді лексичних одиниць в українській мові (10:6), про що вже зазначалося вище.

При наявності ряду субстантивів із негативною конотацією для характеристики особи жіночої статі, перекладач відтворює текст за допомогою німецьких відповідників, зберігаючи негативний малюнок героїні роману. Наприклад, укр.: «*хвойдою*, *відьмою*, *старезною гачкодзьобою курвою*» – нім.: «*Schlampe*, *Hexe*, *eine greisenhafte hakennasige Hure*» (Ю. Андрухович, «Дванадцять обручів»).

Отже, як демонструє наше дослідження, лайливі слова на позначення ознаки «розпусна жінка» мають в українській та німецькій мовах подібні синонімічні ряди, одиниці яких можуть при перекладі взаємно замінювати інші. Це свідчить не тільки про наявність лексичних відповідників в обох мовах, але й про мовну і культурну наближеність народів, які є носіями цих мов.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) // Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Гаврилів О. Німецько-український словник лайливих слів / Укладач О. Гаврилів. – Львів : Априорі, 2005. – 144 с.
3. Демецька В., Федорченко О. До проблеми перекладу кінотекстів // В. Демецька В. Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика. Випуск X. – С. 242–245. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvkhdu/2010X/51.pdf.
4. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР. І-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Том третій // Редкол. О. С. Мельничук (гол.ред.) та ін. – Київ : Наукова думка. – 1983. Т. 3: Кора-М / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. – 1989. – 552 с.
5. Етимологічний словник української мови: У 7 т. // Редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – Київ : Наукова думка. – 1983. Т. 5: Кора-М / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – 704 с.
6. Жельвис В. И. После брани. Сквернословие как социальная проблемма в языках и культурах мира // В. И. Жельвис. – М. : Научно-издательский центр «Ладомир», 2001. – 352 с.
7. Жельвис В. И. Слово и дело: юридический аспект сквернословия // В. И. Жельвис. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philology.ru/linguistics2/zhelvis-00.htm>
8. Зьобро О. Лесь ПОДЕРВ'ЯНСЬКИЙ. Лайка – страшна зброя. Нею треба вміти володіти // О. Зьобро. Високий замок. 09.11.2012 210 (4834). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.wz.lviv.ua/articles/111369>
9. Зубков М. Практичний словник синонімів української мови // М. Зубков. – Харків : Весна, 2008. – 720 с.

10. Клепуц Л. Естетика художнього слова та соціокультурні табу / Л.Клепуц // Вісник Львівського у-ту, Серія: філол. – Вип. 46, Ч. 1. – 2009. – С. 155-161.
11. Кульчицька О. Структура пейоративних прикметників у описі персонажів циклу романів «Сутінкова Сага» Стефані Майер (на матеріалі циклу романів «Сутінкова Сага» Стефані Майер) // О. Кульчицька. Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. 2012. Випуск 19. – С. 263–269.
12. Мак Киенго Уоллер. Словарь русской брани: А-А-ЯЯ / Вступ. ст. В. М. Мокиенко; Ред. Л. В. Матвеев. – Калининград, 1997. – 264 с.
13. Мельниченко Г. В. Етнічні корені обценної лексики // Г. В. Мельниченко. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.confcontact.com/2009_03_18/fk4_melnichenko.htm.
14. Мокиенко В. М. Русское сквернословие. Краткий, но выразительный словарь // В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М. : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2008. – 384 с.
15. Павленко Д. Леся Ставицька видала книгу «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізви, евфемізми, сексуалізми». Інтерв'ю // Д. Павленко. – Starlife. 25 марта 2008 в 23:25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://starlife.com.ua/posts/848.html>.
16. Рущенко Ю. Сняданко Наталка: «Вживання будь-якої лексики в літературі — це наслідок вживання її в житті» // Ю. Рущенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumno.com/article/natalka-snyadanko-vzhivannya-bud-yakoji-leksyky-v/>.
17. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізви. Евфемізми. Сексуалізми // Л.Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 454 с.
18. Терлак З. Незвичний об'єкт лексикографічного опрацювання. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізви, евфемізми, сексуалізми. – К. : Критика, 2008. – 454 с. // З. Терлак. Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. 2009. – Вип. 46. – Ч. II. – С. 249–254.
19. Українська мова. Енциклопедія. Видання друге // В. М. Русанівський та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. П. П. Бажана, 2004. – 821 с.
20. Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми, омоніми // Укл. Нечволод Л. І., Безлітко В. І., Паращич В. В. – Х. : Торсіне плюс, 2009. – 768 с.
21. Четвер. Проект №22. Час делікатесів. Лікбез і пропаганда 2. Гартвіг Г. За матеріалами: Psychologie Heute, Sonntags Zeitung, The Sydney Morning Herald, Berliner Morgenpost, Berliner Zeitung, Sonoma Independent. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chetver.com.ua/22/20-1.htm>.